

Mindetale

ved

"Foreningen af forhenværende krigsfanger i Rusland"s
Aarsmøde i Løgumkloster d. 20. Juli 1958.

40-aarsdagen for de første sønderjydske krigsfangers
afrejse fra Leningrad med skib til Stockholm.

Efterfølgende mindetale er holdt af formanden, Peter Jensen, i anledning af, at der ved 40-året efter de fleste krigsfangers hjemkomst fra Rusland også blev holdt et "Mindesamvær" over alle vore afdøde kammerater.

I denne tid er det 40 år siden de første krigsfanger fra Rusland kom hjem. De allerførste var vel nok dem, som inde i Rusland meldte sig syge og kom hjem med lazarettogene. Nogle af dem nåede at komme med på Vestfronten igen.

Men der var andre, som kom en anden vej hjem, forsåvidt de ville nøjes med foreløbig at føle sig hjemme i Danmark, indtil det var muligt efter våbenstilstanden i november at komme herhjem til Sønderjylland. Det var de første tre fra den danske fangelejr i Jurjev Polski, som nåede til København i juli måned.

Når vi nu 40 år efter holder årsmøde, så er der to forhold som kaster lys og skygge over dette møde. Det lyse er selve hjemkomsten, at komme hjem til hustru og børn eller far og mor og søskende, komme levende hjem fra fronten og fangenskab, komme igang med nyttigt arbejde og en god tro til fremtiden, med det lyse håb om en snarlig flytning af grænsepælene så hjemkomsten ikke alene blev en befrielse fra nød og savn, men også en frigørelse i national og folkelig henseende.

Dette lyse forhold vil vi gemme tilsidst og måske ved kaffebordet fortælle hverandre lidt om det, og så nu fordybe os lidt i skyggesiden, for også af den har vi meget at lære, som kan hjælpe os til at bære det, som var og er os beskikket, på en værdig måde.

Og de første, som ganske uventet kom ind i hjemkomstens skyggeside, de, som fik ligesom en udsigelig smertefølelse af livets vrangside var de - omend ganske enkelte - som ikke var velkomne i deres eget hjem, hvor troløshed og svig i krigens kølvand forvandlede forventet gensynsglæde til bitterhed og sorg i mange år fremover

- dem vil vi først dele sorgen og savnet med -

Så var der dem, som i usikker forventning om een, som man ikke havde hørt noget fra, men som alligevel måske kunne komme, de fik fra en hjemvendt en sørgelig besked om, at den ventede var blevet derude eller død i fangenskab.

- et stille håb var brudt -

Mange af os fik jo først ved hjemkomsten rigtig besked på, hvem der var blevet derude, og om nogle fik vi det aldrig at vide der var ingen, som vidste, hvor den savnede var bleven af.

Det store gros, de seks tusinde, som blev derude, gav fra ligeså mange hjem deres dyrekøbte bidrag til vor ret til hjem og arne, til vor egen hjemstavn. De - som vi andre - havde gjort deres pligt i et opgør de store lande imellem, for en sag som egentlig ikke var vor, men som pligtens og nødvendighedens bud havde ført os ud i.

Til disse seks tusinde kommer så de mange tusinde, som blev invalider for livstid og de mange, som fik deres sundhed undergravet, så en alt for tidlig død blev følgen.

Så kan vi fra dette i meget store træk skildrede forhold se lidt nærmere på det, som mere direkte angår os. Der findes mig bekendt ingen statistik over, hvormange Sønderjyder der har været i russisk krigsfangenskab, men antallet af dem, som vore lister har navne på, ligger tæt op til de 200, og selv om vi ikke har dem alle med, så ligger det virkelige tal nok mellem 250 og 300.

Det er jo kun en meget lille brøkdel af de ca. 2 millioner fanger, som Russerne havde taget, og derfor en det også let at forstå, at så mange af os har været ene eller kun sammen med nogle få kammerater herhjemme fra. Det højeste antal udover de 38, som har været i den danske fangelejr er 6 - 7, nemlig dem fra skovene ved Sarapol og dem fra Dauria.

Forholdene som vi har tilbragt fangenskab under, var jo meget forskellige lige fra det mest umenneskelige til forholdsvis tålelige kår. Fælles for den store masse var først rejsen til et eller andet sted i Sibirien, hvor afklimatiseringen foregik, og dem som havde stået den tur igennem, blev for en stor del sendt tilbage til det europæiske Rusland, hvor de så for langt de flestes vedkommende blev anbragt i de store arbejdslejre; skovene, kul- og malminer, tørvemoser, kanal- og jernbaneanlæg, hvoraf særlig forholdene på Kotahalvøen blev berygtede for de dårlige forhold, der havde tilføjet at et meget stort antal fanger måtte bukke under.

Af vore landsmænd er der efter vore medlemslister død 4 i fangenskab, - det virkelige tal ligger sikkert nogle gange højere - det er: 1. Hans Hansen, Pøl pr. Nordborg - 2. Martin Petersen, Søbygårds Mølle, vistnok også ved Nordborg - 3. Nikolaj Jepsen fra Ballum, som døde i J. P. og ligger begravet på den russiske kirkegård - 4. Søren Sønnichsen fra Røllum.

(Efter meddelse fra Chr. Lausten, Toghale ved Møgeltønder i januar 1965, som kom fra lejren paa Persilenski Punkt i marts 1916, skulle der kun være kommen ca. 900 levende fra opholdet i denne lejr.)

Det er kun en meget lille % af Sønderjyder, når der sammenlignes med % tallet a.f døde ialt i Russisk fangenskab. Det højeste % tal af døde, som jeg personlig har kendskab til, er fra den "Japanske sommerlejr" på Persiienski Punkt ved Stretensk, her døde fra begyndelsen af december 15 - slutningen af januar 16, altså i mindre end to måneder ca. 400 af 2800 fanger, over 14 %.

Nu er der så gået 40 år, siden vi begyndte at komme hjem. Vi har ingen nøjagtig liste over de af vore kammerater, som ikke er mere, der er 63 navne på vor liste, men det er kun ca. 1/4 af dem, som har været i russisk fangenskab, så jeg antager at tallet må være meget større, måske henimod det dobbelte.

Vi har fra bestyrelsens og min side, når vi har fået besked derom eller set det i avisen, sendt en krans på foreningens vegne til afdødes bære, og der har også været en eller flere af vedkommendes nærmeste kammerater med til at vise afdøde den sidste ære ved at følge ham til graven.

I de fleste tilfælde har vi ikke fået noget at vide derom førend lang tid, måske åringer efter at vedkommende er død.

Derfor vil vi også i dag, snart 40 år efter den første store krig holdt op, i fællesskab minde alle dem, som blev derude, eller som døde herhjemme siden vor hjemkomst.

Så kunne vi også godt lade tankerne gå lidt tilbage til frontlivets og fangenskabets tid og se lidt på hvorledes de forskellige mennesker tager på de mange forskellige forhold, som vi der var kommen ud i.

Det hele var jo ikke, - især ikke, hvis det ses i mindernes lys, - blot en endeløs kæde af strabadser, grusomhed, nød, frygt og kedsommelighed; der var også mange oplevelser, som har givet os livsværdier med hjem; morsomme og komiske tildragelser, oplevelser, som også på det nationale område nu så længe efter kan kalde smilet frem.

Men det som har mest betydning for os i et mindesamvær, som dette, er at få de minder frem, som kalder på det alvorlige, det dybeste i menneskesindet, når vi kommer ud i forhold, hvor selve livet er den daglige indsats i tilværelsen, enten det så var ved fronten eller i fangenskabets.

Der kunne ude i skyttekæden være nogle, som rakte et ben eller en arm i vejret for, som de kaldte det; at få en "Heimatsschus", for ganske enkelte lykkedes det, men andre fik et skudsår, som gjorde dem til invalider for livstid.

En, som var en særlig stor specialist i at gøre slap på marchturen blev, da han en dag ved en tilfældighed nåede kompagniet, lige da der skulle sværmes ud, den første, som blev ramt dødelig af en kugle.

En anden lå en dag i ly for et russisk maskingevær i en tilfældig ujævnhed i terrænet, enten slog kuglene ned foran ham eller lige oven over; da der blev et af de kendte ophold, når Russerne satte en ny streng i geværet, sprang han op og kom i ly bag et hus, hans kammerater fortalte ham, at de troede han var død.

Ved nytårstid 16 traf jeg en dag ganske tilfældigt vor forhenværende formand Th. Voss fra Haderslev i lejren på Persilenski Punkt. Han kom i hvid kittel og med cigaret i munden. Efter de første overraskelses udbrud, spurgte jeg ham, hvad han da lavede? jeg er sanitæter sagde Theodor; er du rigtig klog? for det ud af mig.

Men Th. Voss var rigtig klog og et meget følsomt menneske, hvem de menneskelige forhold deroppe gik til hjertet. Så da Røde Kors tilfældigvis ved juletid havde opdaget den ikke tilladte og uegnede fangelejr og sørget for, at der kom læge og medicin derop, meldte Voss sig som sanitæter.

Han var foruden en god sygepasser også et kristent menneske, som har hjulpet mange unge kammerater på deres sidste og svære vej ind til evigheden.

En anden kammerat gik en dag ind i en plettyfus-barak, hvor adgang ellers var strengt forbudt for at overrække en syg kammerat de første hilsener hjemmefra, den syge var i bedring, men kunne dog ikke selv læse kortene, det gjorde kammeraten så og slap godt fra sit sygebesøg. Det var Johannes Hansen fra Avnbøl Østen, som idag ikke mere er iblandt os.

Sådan kunne man blive ved, at fortælle, men soldaterne imellem blev de forskellige forhold drøftet og man søgte at finde mening eller klarhed i de forskellige tildragelser.

Nogle sagde, at det var tilfældighed, andre at det var skæbnen og andre igen, at det var Guds veje eller førelse.

Om tilfældighed og skæbne kan det siges, at de er upersonlige, men for dem som tror på Guds veje eller førelse, bliver der et personligt forhold, som kan hjælpe os mennesker, give os

en uudtømmelig livskilde og kraft til at gå de veje, som er os beskikkede, for selv om de tilsyneladende fører os ind i døden, fører de dog altid opad.

Vi har hvert år, vi har været samlet, udtalt mindeord om dem, som idet sidst foregående år er gået indtil den evige hvile. Siden sidste årsmøde i Toftlund, er der tre kammerater, som ikke mere er iblandt os. De er alle tre fra lejren i Jurjev Polski.

Men foruden dem er der en af vore kammerater, som sidst var sammen med os i Sønderborg i 54, som er død. Der er Hans Hansen fra Parkgade 20 i Sønderborg. Hans hustru har i år meddelt mig, at han er død den 10. november 55. Jeg har på foreningens vegne sendt hende et brev med hilsen om, at vi vil bevare mindet om ham, som en god kammerat.

14 dage efter vort sidste årsmøde fulgte vi Jes Ravn fra Ø. Lindet til graven. Han var veloplagt ved årsmødet og vi vedtog at udnævne ham til æresmedlem, da han havde fyldt 80 år. Jes Ravn var en kort tid i J. P. lejren. Sommeren 1918 var han sammen med Johs. Hansen og mig vagtmand på den nedbrændte keramikfabrik i Rostokino. Han og Johs. Hansen rejste i november 18 hjem på egen hånd og nåede uventet hjem juleaften.

De fleste af dem som har været i J. P., vil erindre ham som en hjælpsom kammerat, når de fra lejren i J. P. kom en tur på fabrikken, indtil der var plads til dem hos Russisk Handelskompagni for så derfra at blive sendt hjem til Danmark over Petersborg og Stockholm.

Påskedagsmorgen døde Johannes Hansen fra Avnbøl. Jes Ravns og min bedste ven i fangenskabet. Han var ligesom Jes Ravn meget veloplagt ved årsmødet og fortalte muntert om sine mange oplevelser.

Der er sket det sørgelige ved hans død og begravelse, at ingen af os har vidst det. Han var ikke med til Jes Ravns begravelse og var da måske allerede syg, og jeg antager, at han ikke kunne tage den sorg at være med til sin bedste fangekammerats begravelse, for da jeg fik forbindelse med ham og talte med ham derom, kunne jeg ikke få nogen gyldig grund for, at han ikke kunne være med.

Johs. Hansen var et stille og dybtænkende menneske, som gerne søgte stilheden og naturen. I sommeren 1917 tog han alene ud på arbejde i en landsby et par mil fra J. P., hvor han arbejdede hos en familie, hvor manden var kommen i tysk fangenskab.

Jeg besøgte ham et par gange derude, hvor han var meget afholdt af familien, fik en meget god behandling og fik her et meget indgående kendskab til russiske bønders arbejde og levevis.

Sidste torsdag for 3 uger siden fulgte vi igen en af vore kammerater fra J. P. til graven; denne gang var det Anton Nygaard fra Nr. Hostrup.

I den danske fangelejr var han kok og Pastor Jensen's køgemester. Der er mange som også vil huske Anton Nygaard fra mange D. S. K. møder, hvor han tilberedte den sædvanlige middag, "ærter og flæsk" til sine kammerater.

Han var en af dem som oplevede meget i fangenskabet, og da han kom fra J. P. til russisk handelskompagni, blev han kok og hovmester hos Direktør Gormsen, som ejede en villa i udkanten af Moskva.

Imellem dem udviklede der sig en vis fortrolighed og venskab, som holdt til mange år efter hjemkomsten.

Ved mødet i Aabenraa i 53 fortalte Anton Nygaard, at han havde været foreningens næstformand siden den blev startet, men, føjede han til, jeg har aldrig været i funktion.

For os, som endnu i dag er så sunde og raske, at vi kan samles til vort årsmøde sammen med vore koner og de kvinder, som har mistet deres mænd, er der et lyspunkt, som vi har god grund til at sige tak for, det at vi fik lov at komme hjem; fik lov til i nogle få eller mange år at virke og arbejde for familie og hjem; for den gerning, som hver især har kær, fik lov til at opleve de goder, som afstemningen og genforeningen bragte os; fik lov til at virke med i de fremskridt og livsgoder, som de 40 år trods alt har bragt os.

Vi fik også lov til at smykke vore afdøde kammeraters eller mands eller fars gravsted.

Hvergang jeg har været med til at følge eller vide, at en af vore kammerater blev bragt til sit sidste hvilested, kommer der frem i erindringen en begravelse, hvortil der ikke blev bragt blomster; hvor der ikke var nogen, som fældte en tåre over en kær afdød; hvor der ingen var til at lyse velsignelse og fred over den døde; ja, hvor der knap nok var de tre skovfulde jord til hver især af de døde, så moderjord kunne skjule den elendighed, som kristne mennesker havde ført hverandre ud i.

Det var de 400, som Russerne efter anmodning fra Røde Kors måtte forsøge at begrave på Persilenski Punkt i slutningen af januar måned 1916. Fangerne, som endnu havde så mange kræfter, at de kunne bære en fyrrestok under hver arm op ad bjergskrånningen, tænde ild i denne træmasse og så grave den optøede jord op, så der blev et lille hul til de døde. Da graven blev kastet til var ligene knap skjulte. Og da 4 sønderjyder i begyndelsen af juni måned rejste fra Stretensk til den danske fangelejr i Tavlovo Posad, kredsede Jablonobjergenes rovfugle over gravstedet.

- De fire vidste hvorfor. -

På denne baggrund kan det være svært at fremsige et vers af dagsvisen, som lyder sådan:

Som guld er den årle morgenstund
når dagen opstår af døde
dog kysser os og med guld i mund
den liflige aftenrøde
så tindre end må det matte blik
de blegnede kinder gløde.

Alligevel ville jeg ønske, at mange kunne sige det, - og det med et glad sind.-

Lad os så rejse os i ærbødighed for at hædre vore faldne og døde kammerater.

De, som blev derude, de som ikke kunne stå fangenskab igennem og de, som døde herhjemme.

- Æret være deres minde. -

Reference:

Rigsarkivet, Aabenraa. Foreningen af forhenværende krigsfanger i Rusland (SB056).

Beretninger fra fangenskab, medlemslister, breve, regnskab (1936-1971): lbn. 56/-1 & 56/-2.

Medlemskartotek: lbn. 56/-1a.